

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра світової економіки

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

(на матеріалах Асоціації «Український національний комітет Міжнародної
Торгової Палати (ICC Ukraine)», м. Київ)

Студентки 2 курсу, 1 мз групи,
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Міжнародна
економіка»

_____

підпис

Колінько
Владислави
Ігорівни

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
професор

_____

підпис

Кудирко
Людмила
Петрівна

Гарант освітньої
програми
кандидат економічних наук,
професор

_____

підпис

Кудирко
Людмила
Петрівна

Київ 2021

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ	6
1.1. Аналіз новітніх публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців з проблематики національної безпеки держави	6
1.2. Методичний інструментарій оцінювання рівня економічної безпеки держав	10
Висновки до розділу I	18
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	20
2.1. Ідентифікація глобальних чинників, що визначають загрози національній безпеці України в сучасну добу.....	20
2.2. Оцінка рівня загроз національній безпеці України у вимірі зовнішніх (глобальних) чинників	25
Висновки до розділу II.....	30
РОЗДІЛ III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	32
3.1. Обґрунтування механізму підтримки національних економічних інтересів України в умовах загроз її національній безпеці.....	32
3.2. Прогнозування ефективності заходів з підтримки національної економічної безпеки України.....	37
Висновки до розділу III	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Процеси інтегрування національних економік у глобальний економічний простір, як показує вітчизняний та міжнародний досвід, є в достатньою мірою суперечливими, здатними здійснювати серйозні впливи на стан макроекономічної стабільності та можливості дотримання належного рівня захисту національних інтересів у галузі інвестування, торгівлі, міграційних процесів, екології тощо. Це зумовлює необхідність аналізу проблеми економічної безпеки національних економік в умовах посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів, все більш активної експансії на внутрішні ринки країн - суб'єктів світогосподарських зв'язків нерезидентів. У свою чергу, реалізація національних інтересів за сучасних умов не лише залежить від зовнішніх чинників, але глобального характеру набуває сам процес їх формування. Підставою для цього є подальша інтернаціоналізація господарського життя, яка зумовлює посилення взаємозалежності країн світу, їх відтворювальних можливостей, що особливо яскраво отримало прояв у перебігу глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та світової рецесії, викликаній COVID-19 в 2020-2021 рр. З огляду на зазначене, дослідження, що розкриває теоретичні засади та практику формування адекватної умовам глобальних викликів системи економічної безпеки сучасної України, є актуальним та має не лише наукове, але й прикладне значення.

Ступінь розробки наукової проблеми. Дослідження проблеми національної економічної безпеки та умов її забезпечення знайшли відображення в працях цілої низки вітчизняних вчених, зокрема Білоруса О.Г., Бінька І.Ф., Гальчинського А. С. Гейця В.М., Губського Б.В., Жаліла Я.А., Кістерського Л.Л., Лук'яненка Д. Г., Мунтіяна В.І., Пирожкова С.І., Сухорукова А.І. та інш. Досить вагомий внесок в аналіз проблем національної економічної безпеки здійснено зарубіжними вченими, зокрема Бару С., Джейкоб С. Хакером, Кон Х. Дональдом та Брайаном Саком, Матчлером Яном Е., Джемсоном Ніколасом та інш.

Разом з тим активізація участі України в світогосподарських та інтеграційних процесах зумовлює поглиблення наукових досліджень загроз національній економічній безпеці держави, які носять як відкритий, так і латентний характер та вимагають свого врегулювання.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є комплексне розкриття умов та факторів впливу на національну безпеку України у вимірі глобальних викликів.

Означена мета передбачає вивчення таких **завдань**:

- виявити теоретичні засади та методичний інструментарій аналізу національної економічної безпеки держав;
- проаналізувати фактори впливу на стан національної економічної безпеки України в сучасних умовах;
- оцінити рівень загроз національній безпеці України;
- обґрунтувати заходи щодо забезпечення національної економічної безпеки України в умовах глобальних викликів.

Об'єктом дослідження випускної кваліфікаційної роботи є процес забезпечення національної економічної безпеки країн, що інтегруються в глобальний економічний простір. **Предметом** дослідження виступають передумови, фактори впливу та механізм забезпечення національної економічної безпеки України в умовах глобальних викликів та загроз.

Методи дослідження. При написанні роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, компаративного аналізу, індукції та дедукції, системно-структурний аналіз, статистичні та економіко-математичні методи. Обробку даних проведено з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel, SPSS Statistics.

Джерельну базу становлять монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених-економістів; статистичні матеріали Державної служби статистики України, аналітичні звіти міжнародних організацій (Всесвітнього економічного форуму, МВФ, СОТ, Світового Банку, ЮНКТАД); Інтернет-ресурси.

Апробація роботи. Робота пройшла апробацію шляхом підготовки до друку та публікації статті *Колінько В. Теоретичні засади економічної безпеки держави* // *Modern Relationships in the World Economy* : зб. наук. ст. студ./ відп. ред. Г.В. Дугінець – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 242 с.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, які містять у своєму складі підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ

1.1. Аналіз новітніх публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців з проблематики національної безпеки держави

Проблематика національної економічної безпеки давно знаходиться в епіцентрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Ними аналізується зміст та складові економічної безпеки, виявляються ключові фактори, що впливають на її забезпечення, здійснюється компаративний аналіз найбільш успішних управлінських практик щодо формування ефективної системи національної безпеки окремих країн. Варто зазначити, що сама теорія економічної безпеки має свою певну еволюцію та можна виділити щонайменше п'ять основних етапів її розвитку з огляду розуміння змісту національної економічної безпеки[1, с. 11-12].

- *По - перше*, це теорія «незалежності національної економіки»: визначення економічної безпеки у даному контексті полягає в інтерпретації економічної безпеки як сукупності умов та правил, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення.

- *По-друге*, це теорія «економічної стійкості»: фокусує увагу на підтримці певних характеристик функціонування економіки під впливом негативних факторів. У такому випадку, економічна безпека – це стан національної економіки, що характеризується стійкістю, імунітетом до впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування суспільного відтворення, що підривають досягнутий рівень життя населення та викликають підвищену соціальну напругу у суспільстві, а також загрозу самому існуванню держави;

- *По-третє*, теорія «національних інтересів» визначає економічну безпеку як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, соціальна

направленість політики навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів;

- *По-четверте*, теорія «економічного розвитку» базується на твердженні, що за відсутності економічного розвитку, у державі різко скорочується можливість виживання, опиратися та підлаштовуватися під зовнішні та внутрішні умови. Таким чином, економічна безпека виступає як динамічна концепція збалансованого та стійкого економічного розвитку;

- *В п'яте*, теорія «протиріч» пов'язана з категоріями національних потреб та національних інтересів. У даному аспекті, під економічною безпекою країни розуміють стан економіки та інститутів управління, що забезпечують правильне та своєчасне регулювання та вирішення протиріч у діяльності господарюючих суб'єктів, що справляють негативний вплив на внутрішньо економічні процеси держави та її зовнішньоекономічну діяльність

Серед новітніх вітчизняних досліджень національної безпеки варто виокремити ті, що акцентують увагу на забезпеченні економічної безпеки України в умовах реалізації європейського вектора розвитку та гібридної війни з Росією, у тому числі в економічній сфері[2]. Відповідно досягнення стабільності і поступовий перехід до економічного зростання є головним завданням уряду саме в розрізі питань економічної безпеки [3-4].

Зарубіжні дослідники зазначають, що економічна безпека є наріжним каменем національної безпеки і визначає добробут суспільства і окремих домогосподарств. При цьому базовим методом визначення рівня економічної безпеки є використання низки індексів, які вказують на стабільність / нестабільність економіки [5].

Економічна безпека, за визначенням Ніколаса Джемсона [6] включає також три головних компоненти – економічна незалежність, стабільність та стійкість національної економіки, економічний прогрес. Відповідно економічна незалежність за сучасних умов вказує на здатність держави здійснювати контроль над національними ресурсами. Стабільність та стійкість національної

економіки передбачає захист власності у всіх його формах. Економічний прогрес передбачає створення сприятливого для бізнесу середовища для інвестицій та інновацій.

Зауважимо, що проблематику економічної безпеки багато хто з учених на тлі світових економічних криз (2008р., 2020-2021 рр.) тлумачить з позицій фінансової й соціальної стабільності. Соціальні індикатори економічної безпеки згідно розробок Мютслера Д.Е. [7] передбачають контроль за рівнем: доходів, споживчого попиту, пенсійного забезпечення, роздрібних продаж. Цілком зрозуміло, що рівень економічної безпеки є різний в економічно розвинених державах і в державах з перехідною економікою. Відтак у наукових розробках, зокрема Бару Санджая [8] пропонується враховувати заявлені відмінності та визнавати те, що для країн, що розвиваються важливими є матеріальні передумови для підтримки національної безпеки, відтак необхідними її складовими є фінансова безпека, а та, значною мірою, визначається ефективністю монетарної політики.

Оцінюючи критично такі узагальнення індійського дослідника, зауважимо, що масштабні порушення та диспропорції у глобальній фінансовій системі у першій чверті ХХІ століття, оптимізація грошово-кредитної та монетарної політик як в розвинених, так і у країнах, що розвиваються, не могли запобігти рецесії та убезпечити національні фінансові системи від глобальних ризиків.

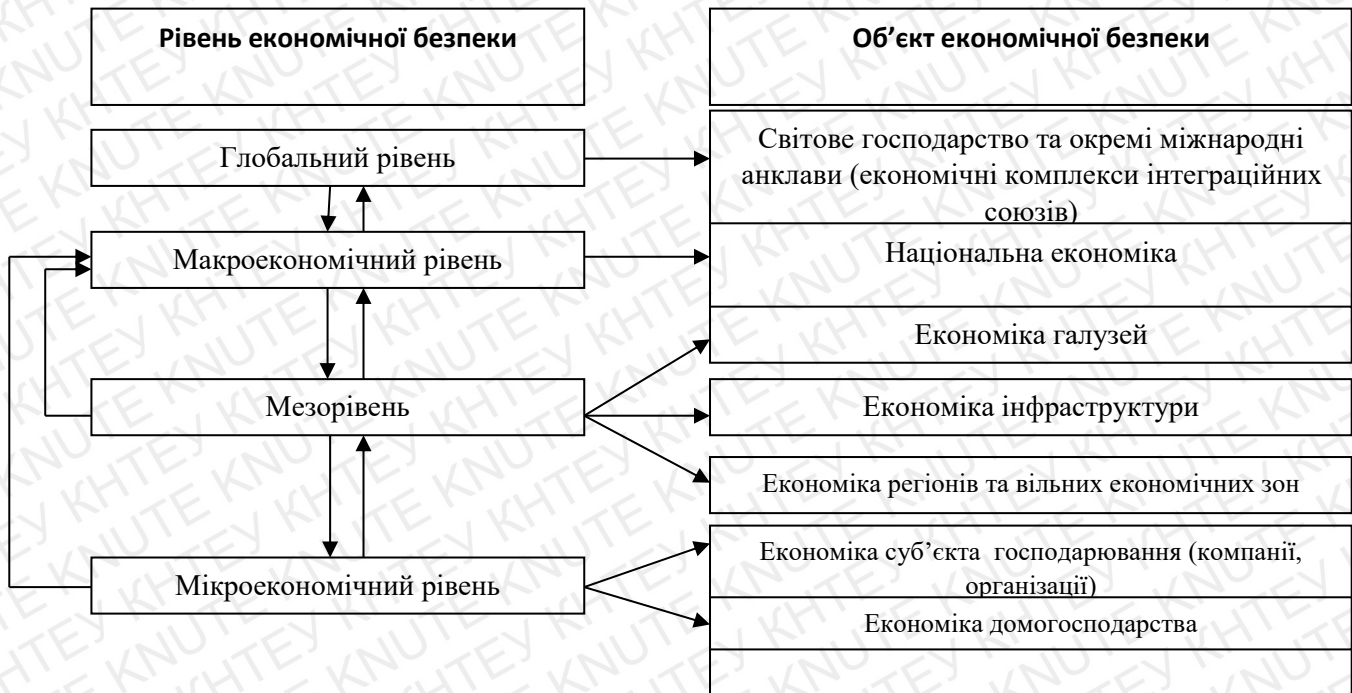
Серед наукових напрямів, які розвивають проблематику національної економічної безпеки варто виділити також публікації, які розглядають зазначене питання на мікрорівні. Це стосується підприємств та компаній, чий стан забезпечує передумови для формування економічної безпеки країни у цілому. Цей аспект у частині прагнень інвесторів до ліквідності й безпеки знайшов своє розкриття у роботі Дональда Кьона та Брайана Сака [9].

Певною проблемою для ідентифікації поточного стану та рівня національної економічної безпеки є асиметрія даних та їх непрозорість. Зокрема це стосується проблеми складності й непрозорості у своїх фінансових справах компаній та ТОП –мільярдерів, за переконанням А. Кобхама [10]

В новітніх умовах ХХІ століття дослідники зазначають, що економічна безпека є багатовимірним явищем та залежить не лише від фінансів, промисловості й торгівлі, але й від низки природно-кліматичних факторів. Зокрема Тім Вууд [11], вивчаючи національний досвід Нової Зеландії, стверджував, що для тих країн, що мають високий вплив природних детермінант на продукування ВВП та розвиток, значний ризик для національної безпеки представляє непередбачуваність катастрофічної гідрологічної, геологічної або геофізичної події.

Численність трактувань вітчизняних та зарубіжних вчених щодо змісту та чинників забезпечення економічної безпеки в новітню добу, їх протиріччя та широке коло використання (із залученням проблематики міжнародних відносин, екології, географії, соціології, юриспруденції та інших напрямів) можна пояснити тим, що економічна безпека є інтегральною категорією економічної теорії та політології, тісно пов'язаної з категоріями економічної незалежності та залежності, стабільності, стійкості, економічного тиску, примусу, економічного суверенітету тощо. Різноманітність підходів до визначення поняття економічна безпека пояснюється також багаторівневістю даного поняття. Економічна безпека держави, з одного боку, є надсистемою, до складу якої входять системи різних галузей життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і довкілля, місце, роль та пріоритет кожної з яких визначаються обставинами, що реально складаються на певний період часу всередині держави і довкола неї. З іншого боку, економічна безпека є підсистемою міжнародної економічної безпеки, яка, у свою чергу, є складовою частиною надсистеми – міжнародної безпеки (рис.1.1.). Важливо виділити, що реалізація основних складових економічної безпеки здійснюється на чотирьох рівнях. Глобальний рівень стосується світового господарства у цілому та окремих його анклавів у вигляді інтеграційних об'єднань. Макрорівень охоплює національні економіки. Мезорівень торкається певних галузей та секторів економіки, а мікрорівень – підприємств чи компаній.

Рис.1.1. Рівні та об'єкти національної економічної безпеки

Джерело: розроблено автором на основі [1, с. 13; 12;13]

Зауважимо у підсумку, що попри різні підходи та тлумачення, ключовою ознакою категорії економічної безпеки є системність та її багатовимірність. Відтак забезпечення економічної безпеки уже в практичній площині потребує урахування всіх аспектів її прояву, синергічної реалізації всього комплексу інструментарію підтримки та посилення.

1.2. Методичний інструментарій оцінювання рівня економічної безпеки держав

Дослідженню питань визначення рівня економічної безпеки країни, її моніторингу та методів оцінки присвячені роботи цілого ряду вітчизняних та закордонних дослідників[14-19], які серед основних методів виділяють:

- моніторинг основних соціально-економічних показників і зіставлення їх з ієрархічними значеннями, які мають бути не менші за середньосвітові;

- методи експертної оцінки, що в основному передбачають ранжування країн за визначеним набором показників;
- сценарний підхід, який за допомогою засобів математичного моделювання дозволяє уточнювати і конкретизувати початкові прогнози та створювати нові варіанти сценаріїв у рамках передбачуваної моделі:
  - методи оптимізації, що передбачають побудову алгоритмів знаходження максимумів (мінімумів) функції і точок, в яких вони досягаються, при наявності обмежень та без них;
  - методи багатовимірного статистичного аналізу, що дозволяють обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічного суверенітету, виявляти закономірності минулого розвитку та оцінювати їх перенесення на майбутнє;
  - методи штучних мереж, використання яких дозволяє здійснювати моделювання складних, нелінійних залежностей.

З метою визначення рівня національної економічної безпеки як одного з основних складників національної безпеки держави важливо правильно визначити методологічні підходи для надання оцінки забезпечення економічної безпеки. Це передбачає вивчення як економічної літератури, так і законодавчих актів, які б дозволили виявити та розкрити єдиний підхід до методики оцінювання рівня економічної безпеки країни.

Запропонований на законодавчому рівні методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України відповідає методичним рекомендаціям № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року)[18].

У наведених методичних рекомендаціях методологічні підходи базуються на чітко обґрунтованих методах відбору індикаторів економічної безпеки, з урахуванням національних характеристик, притаманних нашій країні. Наведені методичні підходи включають комплексний системний аналіз індикаторів економічної безпеки України із виявленням потенційних можливих загроз.

Загалом визначені методичні підходи до забезпечення економічної безпеки за методичними рекомендаціями № 1277 є основою для використання отриманих даних відповідними органами та установами в межах повноважень, проте вони остаточні. Наведений перелік може доповнюватися за окремими складниками і уточнюватися окремими додатковими індикаторами для кожного окремого складника економічної безпеки (інтегрального індексу економічної безпеки України) залежно від цілей дослідження.

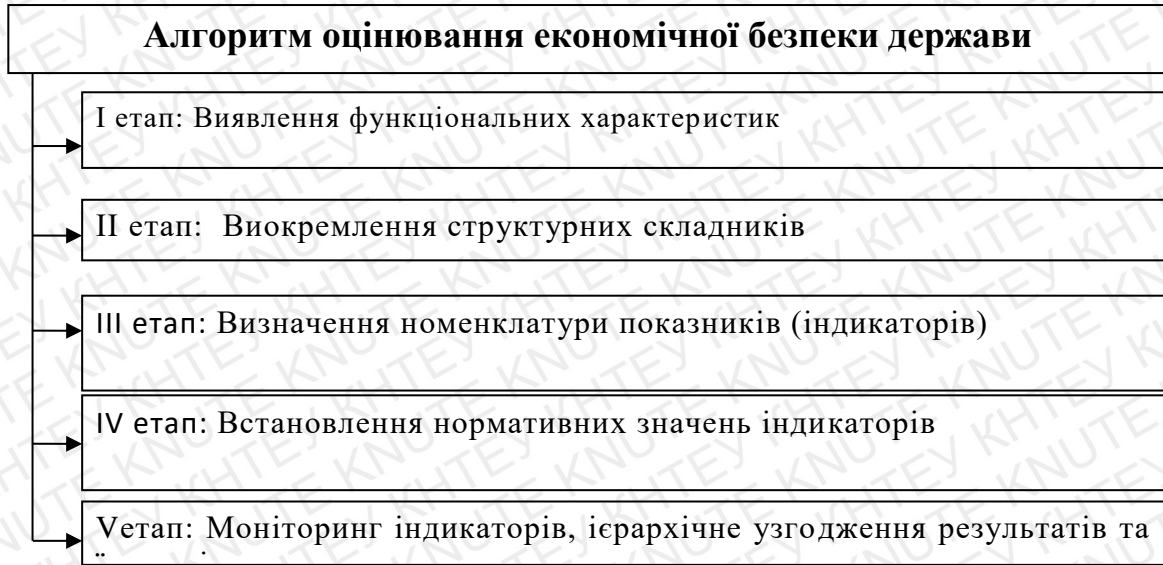
Стан економічної безпеки визначається шляхом аналізу системи індикаторів, які дають змогу комплексно і адекватно виявляти характер соціально-економічних процесів через їхню відповідність національним інтересам та вимогам національної суверенітету.

Основним критерієм при виборі переліку індикаторів має слугувати рівень вразливості окремих сфер економіки, а також найбільший ступінь впливу окремих дестабілізуючих чинників на реалізацію національних економічних інтересів. Відхилення індикаторів від граничних (порогових) значень призводить до порушення нормального перебігу відтворювальних процесів, виникнення або посилення негативних тенденцій суспільного розвитку.

У світовій практиці існують два основних підходи до розробки індикаторів:

- побудова системи індикаторів, кожний з яких відображає окремі аспекти;
- побудова одного агрегованого, інтегрального індикатора, який визначає стан досліджуваного питання.

Методологічні підходи до комплексного оцінювання складників економічної безпеки базуються на чіткій структуризації поняття економічної безпеки держави, теоретичному обґрунтуванні методів відбору її індикаторів та нормуванні їх значень (рис.1.2.).

Рисунок 1.2 Алгоритм оцінювання економічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором на основі [1, 2]

Перелік обраних індикаторів (III етап згідно алгоритму) має комплексно відображати зазначені характеристики національної економіки та її середовища (табл.1.1). Макроекономічна безпека вважається забезпеченою за умов, коли досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій, зберігається стійкість економіки до внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників та здатність до економічного розвитку.

Зовнішньоторговельна (зовнішньоекономічна) безпека характеризується станом зовнішньоторговельних відносин, що свідчить про спроможність держави протистояти впливу зовнішніх загроз у міжнародній торгівлі та мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту, забезпечувати відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам. *Інвестиційна безпека* визначається станом інвестування національної економіки, що забезпечує її розширене відтворення і раціональну структуру.

Таблиця 1.1

Система індикаторів національної економічної безпеки держави

Складові	Індикатори
Макроекономічна безпека	Темп приросту ВВП, %. Відношення сальдо платіжного балансу держави до ВВП,%. Відношення обсягу ВВП на особу в державі до середньосвітового значення, %. Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП. Рівень тінізації економіки, % від офіційного ВВП. Узагальнена продуктивність/ Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати.
Зовнішньоторго-вельна безпека	Коефіцієнт відкритості економіки, %. Коефіцієнт покриття експортом імпорту. Рівень імпортової залежності, % до ВВП. Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі (%). Частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні держави, %. Частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави (%). Частка сировинного та низького ступеня переробки експорту (промисловості) у загальному обсязі експорту товарів (%). Частка інноваційної продукції у товарному експорті, %.
Інвестиційна безпека	Рівень інвестування (відношення валових інвестицій до ВВП), %. Відношення приросту ПІІ до ВВП, %. Частка ПІІ у загальному обсязі інвестицій, %.Рівень інвестицій в оновлення основних засобів, %. Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, %. Ступінь зносу основних засобів, %.
Інноваційна безпека	Рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВВП. Частка видатків Державного бюджету на науку у ВВП, %. Частка спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, осіб на 1000 зайнятих, %. Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих патентів на 1 млн осіб). Частка підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, у загальній кількості промислових підприємств, %. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %.
Фінансова безпека	Рівень монетизації економіки, % до ВВП. Рівень зовнішнього боргу, % до ВВП. Рівень внутрішнього боргу, % до ВВП. Рівень стабільності валютного курсу. Рівень дефіциту Державного бюджету, % до ВВП. Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %.Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу ЗТ, %. Інфляція, приріст за рік, %. Рівень доларизації, %. Валові міжнародні резерви держави (місяці імпорту). Відношення відсоткових платежів з обслуговування ЗБ до річного експорту товарів і послуг, %. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування ЗБ до доходу Державного бюджету, %. Частка іноземною банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %.
Енергетична безпека	Енергоємність економіки, кг на/1 дол. ВВП. Енергоємність ВВП (кг умовного палива / грн.). Ступінь забезпечення паливно-енергетичними ресурсами, %. Тіньова енергоємність економіки, кг на/1 дол. ВВП. Частка домінуючого паливного ресурсу у споживанні ПЕР, %. Частка власних джерел у балансі ПЕР, %. Частка імпорту палива з однієї країни у загальному його обсязі, %. Частка імпорту природного газу з однієї країни у загальному обсязі його імпорту, %; Частка імпорту нафти з однієї країни у загальному обсязі її імпорту, %. Відношення інвестицій у підприємства ПЕК до ВВП, %. Зношення основних виробничих фондів підприємств ПЕК, %.

Джерело: укладено автором на основі [18]

Інноваційна безпека характеризує стан розвитку економіки, що дозволяє генерувати якісні зрушення у виробництві, протистояти зовнішнім технологічним загрозам і забезпечувати конкурентоспроможність на світовому ринку технологій.

Фінансова безпека відображає стан захищеності інтересів у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави формувати, зберігати від знецінення та використовувати фінансові ресурси для забезпечення соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань.

Енергетична безпека формує стан забезпечення економіки та населення джерелами енергії, який характеризується надійними, технічно безпечними та екологічно прийнятними умовами надходження паливно-енергетичних ресурсів.

Номенклатура показників (індикаторів) економічної безпеки визначається з урахуванням усієї сукупності функціональних і структурних елементів, національних економічних інтересів, особливостей та рівня розвитку економіки. Номенклатура індикаторів економічної безпеки держави будується на принципах системності, ієрархічності, адекватності, однозначності та відкритості, що дає змогу здійснювати регулярний всебічний і коректний моніторинг їх значень та дозволяє коригування індикаторів за умови економічних та інституціональних змін, появи нових можливостей отримання первинних даних і методологічних можливостей.

Важливим етапом оцінювання рівня економічної безпеки держави є встановлення нормативних значень індикаторів, що дає змогу виявити потенційні зони та рівні ризику послаблення або можливі втрати економічної безпеки та суверенітету.

Нормативні значення індикаторів встановлюються та актуалізуються залежно від рівня розвитку й відкритості економіки та типу економічної стратегії держави (табл.1.2.).

Таблиця 1.2

Характеристика типів національної економічної стратегії держави за критеріями економічної безпеки

Тип стратегії	Характеристика та заходи у сфері економічної безпеки
Оборонна стратегія	1. Розробка заходів щодо самозбереження або слідування за лідерами. 2. Встановлення менш жорстких нормативів економічної безпеки.
Наступальна стратегія	1. Розробка заходів щодо реалізації конкурентних переваг і зайняття лідерських позицій на ринках. 2. Встановлення оптимальних значень нормативів економічної безпеки.
Антикризова стратегія	1. Розробка заходів щодо нейтралізації негативних тенденцій та їх наслідків. 2. Встановлення граничних значень нормативів економічної безпеки із поступовим їх підвищенням.

Джерело: укладено автором на основі [18,19]

Для кожного індикатора визначаються оптимальні, порогові та граничні значення, нормативи яких переглядаються відповідно до економічних змін:

- оптимальні (нижнє і верхнє) характеризують допустимий інтервал величин, у межах якого створюються сприятливі умови для відтворювальних процесів в економіці;

- порогові значення (нижнє і верхнє) відображають кількісні величини, порушення яких спричинює несприятливі тенденції в економіці;

- граничні значення характеризують кількісні величини, порушення яких викликає загрозливі процеси в економіці.

Окреслені підходи застосовуються в рамках методики Міністерства економіки України для оцінки стану економічної безпеки держави. Основною перевагою його використання є глибина дослідження та широкий спектр показників, що визначають економічну безпеку. При застосуванні даної методики оцінка рівня економічної безпеки не зводиться до діагностування правильності протікання економічних явищ та процесів чи вимірювання рівня збалансованості основних економічних показників, а повною мірою дозволяє простежити вплив на економічну захищеність держави низки факторів соціально-

демографічного характеру. Значним недоліком даної методики є, натомість, складність її реалізації, необхідність використання прикладних пакетів, великі масиви інформації, що мають бути надані експертам у якості вхідної інформації.

Приведемо приклад диференціації рівнів економічної безпеки за її зовнішньоекономічною складовою (табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

Критерії рівня індикаторів економічної безпеки України в вимірі її зовнішньоекономічної компоненти

	Критичний рівень	Небезпечний рівень	Незадовільний рівень	Задовільний рівень	Оптимальний рівень
Зовнішньоторговельна безпека					
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	0,85	0,9	0,95	0,975	1,00
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % ВВП	-7	-5	-4	-3	-1,5
Боргова безпека					
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	60	50	40	30	20
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	70	60	55	45	40
Валютна безпека					
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,5	2	2,5	3	5

Джерело: розроблено автором на основі [18]

При аналізі поточного стану та динаміки рівня економічної безпеки, який буде представлено нами в II розділі, будуть використані зазначені критерії та індикатори.

Західні вчені та дослідники розрізняють велику кількість економічних індексів, котрі можуть використовуватися для вивчення економічної безпеки: Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); індекс залучення в міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index); індекс стійкості суспільства (The Sustainable Society Index); індекс рівня глобалізації країн світу

(KOF Index of Globalization); індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index); рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness); індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business); індекси якості державного управління (The Worldwide Governance Indicators); індекс демократії країн світу (The Democracy Index); індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) та інші. Вони характеризують безпеку країни в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах. На нашу думку, усі перераховані індекси до певної міри описують стан економічної безпеки

Висновки до розділу I

Дослідження проблем економічної безпеки, представлені в сучасних розробках вітчизняних та зарубіжних вчених вказують на те, що вони характеризуються різними підходами щодо змісту, умов та чинників забезпечення, розумінням провідної ролі тієї чи іншої складової. В новітніх умовах першої чверті XXI століття можна спостерігати актуалізацію окресленої проблематики та зміну ракурсу осмислення проблеми з огляду її утримання і зміцнення в сучасних умовах. Зокрема, це обумовлює застосування відтворювального підходу до розуміння ролі, місця та завдань національної економіки, адже сучасна національна економіка є складною соціально-економічною цілісністю, суперечливим поєднанням економічних інтересів всіх економічних суб'єктів і інститутів в рамках певної території, які виступають як резиденти так і нерезиденти, крім того вона є системою мережі господарських зв'язків як внутрішньокорпоративних, внутрішньогалузевих, міжгалузевих, так і міжнародного та глобального рівня інтегрування[20]. Узагальнення нами методичного інструментарію щодо оцінювання рівня загроз економічній безпеці держав засвідчила, що в Україні на державному рівні діагностика економічної безпеки як фундаментальної основи національної безпеки держави здійснюється на основі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р.

№1277. Основи комплексного реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України, а також проведення якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, закладає Стратегія національної безпеки України 2020 р.

Визначення необхідних значень індикаторів, що забезпечують знаходження інтегрального індексу економічної безпеки у сприятливій зоні, є передумовою для розроблення заходів щодо зміни економічного політики для досягнення бажаних значень макроекономічних показників, які обумовлюють необхідні значення індикаторів економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Ідентифікація глобальних чинників, що визначають загрози національній безпеці України в сучасну добу

Глобалізація призводить до зростання взаємозалежності країн світу, підвищення рівня ризиків та загроз глобального рівня, що здатні суттєво вплинути на рівень економічної безпеки окремої країни, що інтегрована в систему світогосподарських зв'язків. Для визначення глобальних чинників впливу на сучасну економіку України, вкажемо на можливі канали впливу (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Ймовірні канали впливу на національну економічну безпеку України через систему міжнародних економічних відносин

<i>Канали глобальних загроз</i>	<i>Прояви загроз економічній безпеці та дестабілізації національної економіки</i>
<i>-- зовнішня торгівля</i>	високий рівень залежності відтворювальних процесів за умов надмірної відкритості внутрішнього ринку від зовнішніх джерел, деформація структури експорту та виробництва, деіндустріалізація національних економік під впливом зовнішніх шоків, високий рівень залежності від імпорту, банкрутство місцевого бізнесу
<i>-- міжнародне інвестування</i>	ймовірність контролю над окремими секторами національних економік з боку ТНК, вимивання інвестиційного ресурсу через канали трансфертного ціноутворення та застосування офшорних схем, посилення турбулентності фінансових ринків через механізм портфельного інвестування, консервування неефективної структури виробництва, розвиток міжнародної спеціалізації в системі глобальних мереж виробництва та збуту ТНК на низькотехнологічних операціях,
<i>-- міжнародна трудова міграція</i>	проблема відпливу інтелекту, загострення соціальних конфліктів між працівниками країни-прийому робочої сили та іноземцями, криміналізація ситуації в країнах-реципієнтах через зарубіжну робочу силу, додаткове навантаження на бюджети країн-реципієнтів з метою адаптації мігрантів у соціокультурний та освітній простір країни-прийому

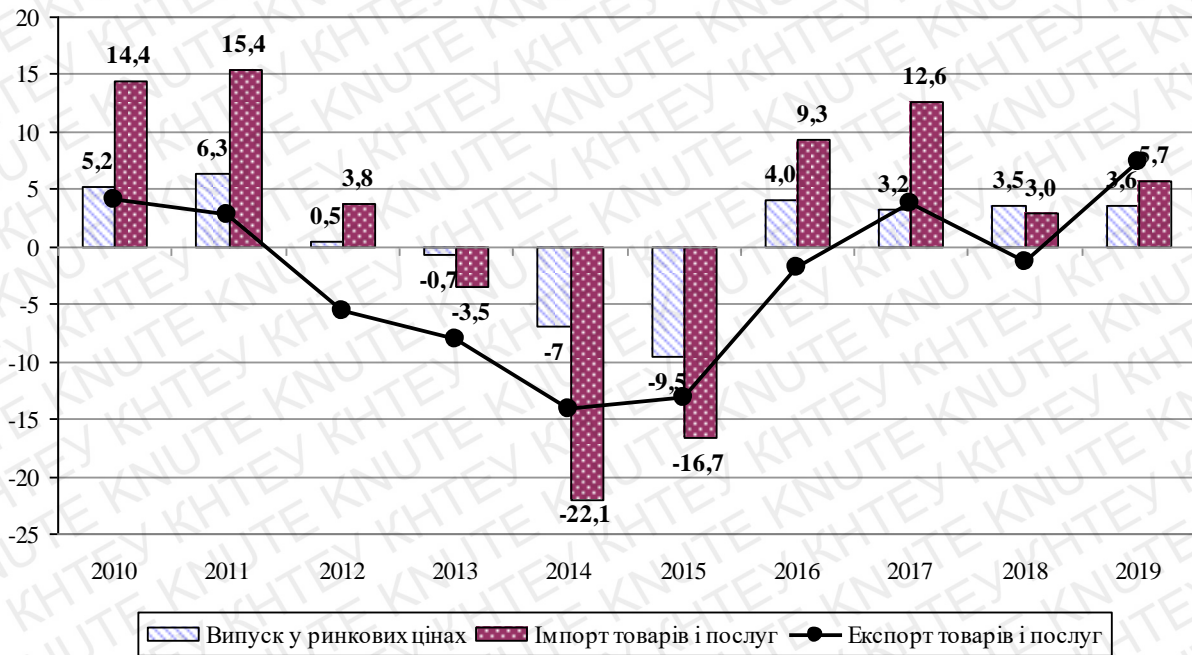
	➤ <i>Закінчення таблиці 2.1.</i>
-- міжнародні кредитні відносини	ймовірність дестабілізації фінансової сфери, монетарні шоки, атаки на курс національних валют з боку портфельних інвесторів, зростання зовнішніх боргів, перш за все міжнародним фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому економічному прогресу, втрата національних активів на користь зовнішніх кредиторів
-- членство в інтеграційних об'єднаннях, економічних та військово-політичних блоках	ослаблення позицій окремих держав, зумовлених регіональною чи глобальною нестабільністю, утиск з боку більш потужних членів інтеграційного об'єднання явище регіонального монополізму, втягування в міжрегіональні (міжблокові) конфлікти
-- цивілізаційні інформаційні обміни	цивілізаційні суперечності, розпалювання міжетнічних, міжконфесійних конфліктів, інформаційні війни

Джерело: розроблено автором на основі [1, с. 54-55]

Отже, ідентифікуємо глобальні чинники впливу в розрізі ключових їх компонентів на національну економіку України.

Зовнішня торгівля. Враховуючи високу залежність української економіки від експорту та імпорту товарів і послуг (за останнє десятиріччя частка експорту та імпорту у ВВП коливається в межах 40-54%, зазначимо, що рецесія у провідних країнах світу (2008 року; 2020-2021 рр.) негативно позначається й на динаміці розвитку експортного потенціалу України, а також і безпосередньо на галузях, залежних від експорту. У свою чергу, попри кризові явища, економіка України демонструє підвищення рівня імпортозалежності, що складає відчутні ризики для українського бізнесу та місцевих видів діяльності, що конкурують із імпортом.

Очевидно, що тенденція до нарощення частки імпорту на внутрішньому ринку України не відповідає національним економічним інтересам і гальмує потенціал розвитку національного виробництва. Порівнюючи динаміку вітчизняного випуску та фізичні обсяги імпорту (рис. 2.1), можна констатувати, що розвиток внутрішнього ринку переважним чином підтримувався імпортом, а не власним виробництвом.

Рис. 2.1. Темпи приросту фізичного обсягу випуску, експорту та імпорту товарів і послуг у 2010–2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства фінансів України [21].

Прискорене зростання імпорту та його випередження щодо динаміки власного виробництва зумовлено, у тому числі, низькою конкурентоспроможністю українських товарів на світових ринках. Індикатори зовнішньої торгівлі представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка показників зовнішньої торгівлі України у 2014-2020 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Експорт, млн. грн, у тому числі:	539763	669608	1026918	1220171	1414235	1727335	1637399
товарів	444711	533394	807716	977978	1135144	1350954	1368287
послуг	95052	136214	219202	242193	279091	376381	269112
Імпорт, млн. грн, у тому числі:	595682	688926	1199964	1510022	1711874	2029722	1681526
товарів	533244	600520	1056578	1359902	1541787	1822857	1526370
послуг	62438	88406	143386	150120	170087	206865	155156
Сальдо ЗТБ, млн. грн	-55919	-19318	-173046	-289851	-297639	-302387	-44127
Експорт, у % до ВВП	48,6	52,6	49,3	48,0	45,2	41,2	39,0
Імпорт, у % до ВВП	52,1	55,2	56,2	55,7	53,9	49,2	40,1

Джерело: розраховано за [21].

Всі вони засвідчують збільшення ризиків економіці України з огляду незбалансованості торгівлі та високої ролі імпорту як кінцевого, так і проміжного споживання. Ще одним ризиком вважаємо є низький рівень диверсифікованості торговельних потоків України як експортера (Табл.2.3). Левова частка збуту – близько 38 % станом на 2020 рік здійснювалося в країни ЄС. Досвід поставок в РФ в попередні роки засвідчив, що така висока частка за умов зміни вектора співпраці призводить до різкого згорання ринків збуту.

Таблиця 2.3

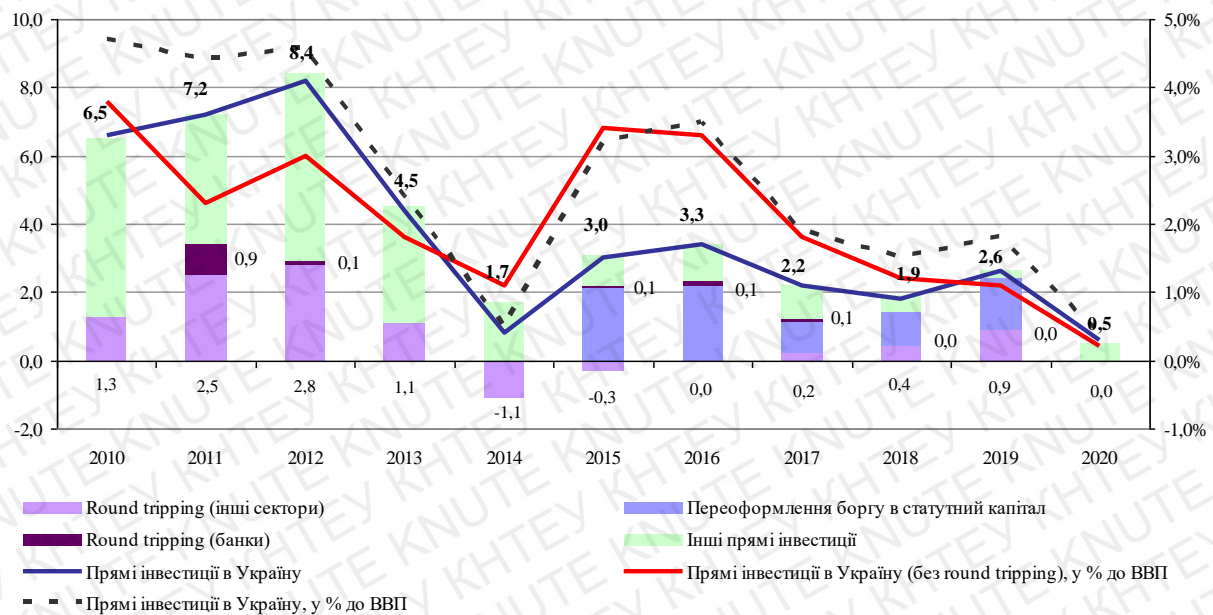
Регіональна структура експорту України у 2020 р.

Назва країни-торговельного партнера	Експорт товарів, млн дол. США	2020 рік до 2019 року, у %	Питома вага, у %
ЄС (28)	18 612,1	89,7	37,8
Китай	7 112,7	198,0	14,5
Російська Федерація	2 706,0	83,4	5,5
Туреччина	2 436,3	93,0	5,0
Індія	1 972,1	97,4	4,0
Єгипет	1 618,2	71,8	3,3
Білорусь	1 335,3	86,2	2,7
США	983,9	100,5	2,0
Індонезія	735,6	100,1	1,5
Саудівська Аравія	719,0	96,6	1,5

Джерело: розраховано за [22].

Проаналізуємо вплив глобальних чинників на економічний розвиток України через інвестиційно-фінансовий канал. *Іноземні інвестиції*. На тлі негативного сальдо у торгівлі товарами, негативною тенденцією виглядає помітне скорочення надходжень прямих іноземних інвестицій (Рис.2.2). Таке

скорочення фактично означає втечу капіталів з нестабільної економіки України.

Рис.2.2. Обсяги та динаміка іноземного інвестування в Україну (2010-2020 рр.)

Джерело: дані НБУ

Зовнішній борг. Також проаналізуємо обсяги, динаміку та структуру державного і гарантованого боргу України. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни.

Таблиця 2.3

Державний та гарантований державою борг України, млн. грн

	загальний борг		зовнішній борг	внутрішній борг
на 31.12.2016	1 929 758,7	22.7%	1 240 028,7	689 730,0
на 31.12.2017	2 141 674,4	11.0%	1 374 995,5	766 678,9
на 31.12.2018	2 168 627,1	1.3%	1 397 217,8	771 409,3
на 31.12.2019	1 998 275,4	-7.9%	1 159 221,6	839 053,8
на 31.12.2020	2 551 935,6	27.7%	1 518 934,8	1 033 000,8

Джерело: дані Міністерства фінансів України[21]

Зростання зовнішнього боргу також вказує на негативні тенденції для економічного розвитку України, оскільки частина ресурсів має бути використана на обслуговування зовнішніх зобов'язань.

2.2. Розрахунок індикаторів рівня національної економічної безпеки

Для розрахунку стану економічної безпеки, скористаємося, з *одного боку*, переліком показників (Табл. 2.4), які регламентовані Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. №1277; з *іншого*, результатами рейтингування міжнародними організаціями та аналітичними компаніями поточного стану України за тими індексами, що є дотичними питанням економічної безпеки.

Таблиця 2.4.

Індикатори стану економічної безпеки України у вимірі її зовнішньоекономічної компоненти в 2016-2020 рр.

Індикатори економічної безпеки за сферами їх формування	2016	2017	2018	2019	2020
Зовнішньоторговельна безпека					
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	0,86	0,81	0,83	0,85	0,97
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % ВВП	-7,25	-9,71	-8,36	-7,60	-1,1
Боргова безпека					
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту, %	247	216	194	192	156
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	121,7	103,9	87,7	79,2	80,8
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	79,1	80,9	71,8	60,9	50,3
Валютна безпека					
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	3,0	3,5	3,0	3,2	3,9

Рівень економічної безпеки критичний

Рівень економічної безпеки задовільний

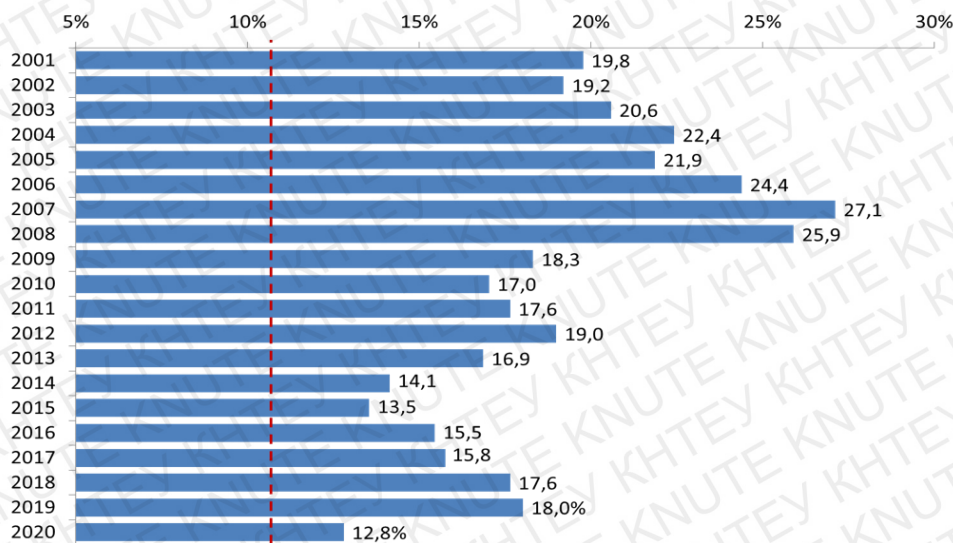
Джерело: розраховано автором на основі [18,21,22]

Зауважимо, що по більшості рокам рівень індикаторів економічної безпеки в розрізі окремих її компонентів вказує на високий рівень загроз та відповідає незадовільному та критичному стану. Виключення складає 2020 рік по показникам зовнішньоторговельної безпеки та по показнику відношення валового зовнішнього боргу до експорту. Відносно непоганий результат маємо по індикатору кількості потенційних місяців закупівель імпорту, який має бути не менше рівня 3,0. Особливо успішним в цьому сенсі є 2020 рік.

Від'ємне сальдо у зовнішній торгівлі товарами та послугами в розрізі основних статей поточного рахунку платіжного балансу є результатом комплексного впливу зовнішніх та внутрішніх ризиків дестабілізації: несприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках, зниження внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, розрив міжрегіональних зв'язків, скорочення державного фінансування, звуження кредитної активності тощо. Події в перебігу останніх семи років (2014-2021 рр.) р. на сході України призвели до зупинки значної кількості металургійних, хімічних, машинобудівних підприємств та вугільних шахт у цьому регіоні, на які традиційно припадало 20–25% українського експорту. Водночас рекордний урожай зернових культур та лібералізація доступу українських товарів на ринки ЄС виступають стимулюючим чинником для економіки.

Вказуючи на стан економічної безпеки у інвестиційній сфері, зауважимо, що для стабільного економічного зростання обсяг інвестицій в національній економіці задля забезпечення відтворювальних процесів має бути на рівні 19-25 % від ВВП[25]. На рисунку 2.3 представлені статистичні дані валових інвестицій та номінального ВВП України. Ці дані засвідчують, що в Україні в останні роки інвестицій вкрай недостатньо для забезпечення відтворювальних процесів, навіть на тлі відносно невеликого ВВП. Тенденції останніх кількох років засвідчують посилення асиметрій через транскордонні потоки фінансових

ресурсів та рух капіталу.

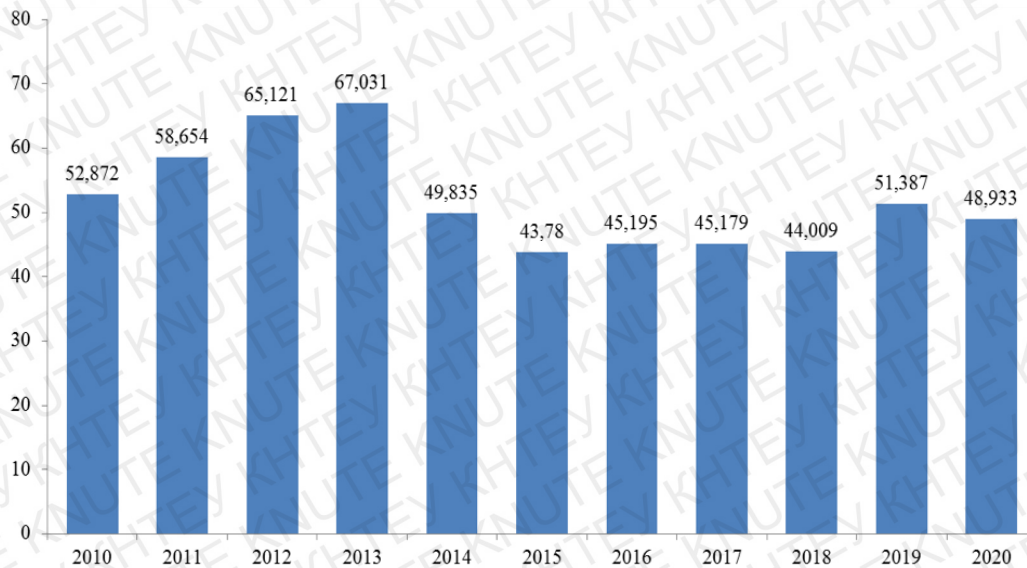

* з 2010 р. - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя; з 2014 р. – також без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 2.3. Валове нагромадження основного капіталу в Україні в 2001-2020 рр., % до ВВП.

Джерело: [26]

Формування дефіциту насамперед було зумовлено погіршенням інвестиційного клімату внаслідок ведення бойових дій на сході країни та накопичення низки макроекономічних дисбалансів. Це обмежувало залучення приватним сектором як інвестиційних, так і кредитних ресурсів для рефінансування поточних виплат за попередніми позиками. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну, як частина загального інвестиційного процесу, також мають негативну динаміку. Так, їхня щорічна зміна, як сальдо притоку і відтоку з країни була значно краща в період 2010-2013 років (рис. 2.4.). В 2014-2015 рр. вони значно скоротились, і в подальшому так і не змогли відновитись. Сальдо відтоку і притоку в минулому році – мінус 2,5 млрд дол. Загальний накопичувальний підсумок на кінець 2020 року склав 48,9 млрд дол., що на 30% нижче ніж у 2013 році і навіть нижче ніж у 2014 році. Все це вказує на суттєве погіршення рівня інвестиційної безпеки. З огляду на втрату неї інвестиційної привабливості для нерезидентів.

Рис. 2. 4. Прямі іноземні інвестиції в Україну (кумулятивний підсумок), млрд дол. США

Джерело: розраховано автором на основі [26]

Проаналізуємо також рівень економічної безпеки України з огляду її здатності відповідати структурним трансформаціям XXI століття за індексом промислової конкурентоспроможності UNIDO (англ. Competitive Industrial Performance index, скорочено CIP), індексом готовності до Четвертої промислової революції Всесвітнього економічного форуму (WEF). Хоча Україна показала певний прогрес по ряду складових загальноекономічних рейтингів протягом 2014-19 рр., зокрема покращення легкості ведення бізнесу з 96 до 71 місця та індексу економічних свобод з 162 до 147 місця, однак ці покращення не призвели ані до зростання економіки країни, ані добробуту населення – за доходом на душу населення Україна залишається найбіднішою країною Європи, й розрив по цьому показнику від наших європейських сусідів не скорочується, а зростає! [23,24] Натомість UNIDO доводить, що існує тісний причинно-наслідковий зв'язок між бідністю та рівнем розвитку переробної промисловості. Отже, варто критично поглянути на позиції України та її сусідів за складовими ІПК. За ІПК звіт UNIDO від 2020 року позиціонує Україну на 69 місці серед 152 країн світу проти 53 місця у 2010 (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Рейтинги України та окремих країн світу за Індексом промислової конкурентоспроможності ЮНІДО (ІПК)

Країна	2020	2016	2015	2014	2013	2010
Польща	22	23	23	23	24	25
Словаччина	26	24	24	26	26	27
Угорщина	27	23	26	27	28	29
Туреччина	30	29	29	30	30	30
Румунія	31	37	36	36	36	46
Білорусь	47	47	49	41	42	40
Україна	69	64	64	57	56	53
Кількість країн у рейтингу	152	150	150	144	144	135

Джерело: [24, с. 6-7].

На наше переконання, здатність економіки виробляти готову продукцію повинна супроводжуватися зростанням експорту промислової продукції. Переробні галузі, не здатні інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості, не матимуть високої конкурентоспроможності. Висока частка середньо- та високотехнологічної продукції у доданій вартості переробної промисловості характеризує інтенсивність індустріалізації з високим рівнем продуктивності, інновацій та технічного прогресу. Суттєва втрата позицій України в рейтингу UNIDO вказують на відсутність успішних структурних змін щодо переходу від низькотехнологічних, трудомістких видів діяльності до більш високотехнологічних.

Висновки до розділу II

Ідентифікація каналів впливу глобальних чинників на економіку сучасної України засвідчила, що найбільш дестабілізуючий вплив здійснюють зовнішня торгівля та інвестиційно - борговий канал.

Ризики зовнішньої торгівлі пов'язані із низьким рівнем її диверсифікованості як за товарною ознакою, так і геопросторовою дивергентністю, високий рівень волатильності цін на сировинну компоненту експорту, високий рівень імпортозалежності по цілій низці товарних груп, що можуть бути поставлені на внутрішній ринок вітчизняними виробниками, запровадження санкцій з боку РФ як традиційного торговельного партнера України тощо.

Аналіз динаміки та масштабів розвитку зовнішньої торгівлі вказує, що найбільш гострими для України виявилися рецесійні процеси у світі 2008 року та період закриття кордонів, викликаних COVID-19 в 2020-2021 рр.

Іншим негативним міжнародним чинником є погіршення рівня інвестиційної привабливості України для нерезидентів. Таким чином обмежуються фінансові можливості для проведення структурних зрушень.

Ще одним деструктивним зовнішнім чинником впливу є посилення боргового навантаження на економіку України. Поглиблення боргового навантаження на економіку України не може розглядатися як ізольована проблема. Подібна ситуація створює труднощі і у макроекономічному регулюванні та справляє негативний вплив на можливості використання важелів фіскальної політики (наприклад, труднощі здійснення стимулюючої фіскальної політики, що полягає у підвищенні державних видатків та обмеженні податкового навантаження). Боргова криза може призвести та вже призводить до багатьох інших негативних наслідків, серед яких, на наш погляд, такі загрози:

- ризики зниження ступеня економічної безпеки країни через порушення боргової безпеки;
- посилення навантаження на державний бюджет та поглиблення проблеми його хронічного дефіциту через зростання витрат на обслуговування боргу;

- ризики розбалансування фінансової системи країни; □ зниження можливостей до співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, до диверсифікації джерел фінансових ресурсів.

Окреслені чинники призводять до погіршення стану національної економічної безпеки України та потребують розробки регуляторних заходів держави по виправленню ситуації.

РОЗДІЛ III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Обґрунтування механізму підтримки національних економічних інтересів України в умовах загроз її національній безпеці

Негативний вплив глобальних чинників на розвиток економіки України впродовж останніх років та прогнози щодо їх продовження у середньо- та короткостроковій перспективі вимагають пошуку синергетичних механізмів протидії, здатних активізувати економічну й інвестиційну діяльність і, одночасно, забезпечити структурно-технологічну модернізацію виробничого комплексу та зовнішнього сектору. Проведений нами розрахунок індикаторів економічної безпеки в параграфі 2.2. засвідчив значний вплив торговельної та інвестиційно-фінансової складових на економічний розвиток України. Оскільки вони формуються через канали зовнішньої торгівлі, іноземного інвестування та міжнародних фінансів, то концептуальним підходом щодо пом'якшення дисбалансів, на наше переконання, є зменшення деформацій у зазначених каналах та сферах.

У табл. 3.1 представлені основні елементи механізму протидії факторам дестабілізації в зовнішньоторговельному каналі.

Висвітлимо основні пріоритети протидії ризикам економічній безпеці у зовнішньоторговельному каналі, які полягають у реалізації таких заходів:

- 1) подолання негативних тенденцій попереднього періоду щодо нарощування від'ємного сальдо торговельного балансу;
- 2) оптимізація структури та обсягів експорту та імпорту та зниження тиску торговельних асиметрій на обмінний курс національної валюти;
- 3) застосування сучасного інструментарію захисту національного виробника відповідно до норм ГАТТ/СОТ;
- 4) посилення боротьби з іллегалізацією у сфері зовнішньої торгівлі.

Компоненти механізму протидії ризикам зовнішньоторговельної безпеки

Пріоритетні цілі та завдання	Методи	Форми	Інструменти
Модернізація митної справи	Автоматизація митного контролю	Організаційно-правові та процедурні зміни	Реалізація концепції «єдиного вікна». Електронне декларування
			Перенесення митного контролю на етап після випуску товарів у вільний обіг
Гармонізація законодавства у сфері зовнішньої торгівлі з міжнародними нормами	Поглиблення положень міжнародних договорів, у т.ч. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	Правова трансформація	Регламентатія визначення форм митного контролю із застосуванням системи управління ризиками, інформаційне забезпечення діяльності митної служби
			Внесення змін до законодавства України
Збалансування експортно-імпорتنних операцій	Підтримка експорту	Політика підтримки експортоорієнтованих підприємств	Обмін попередньою інформацією, посилення міжнародного співробітництва, здійснення спільного моніторингу та контролю
			Експортні субсидії
	Селективне обмеження імпорту		Інформаційна підтримка через ТПП, дипломатичне представництво
			Ідентифікація груп критичного імпорту
Геопросторова диверсифікація експортно-імпорتنних поставок	Розширення переліку стратегічних торговельних партнерів	Зменшення питомої ваги поставок експорту/критичного імпорту в одну країну/ із однієї країни-постачальника	Активізація участі національних підприємств – імпортерів сировини, комплектуючих, напівфабрикатів у глобальних виробничих ланцюгах
			Моніторинг перспективних ринків
Короткострокові кількісні обмеження імпорту	Селективний підхід до товарних груп за кодом УКТЗЕД	Контроль за цінами	Активізація аналітичних досліджень щодо середньострокових та довгострокових трендів на світових ринках товарів та послуг
			Встановлення максимальних надбавок
Активізація функціонування СЕЗ, технопарків	Селективний підхід до поновлення діяльності СЕЗ	Торговельні та інвестиційно-фінансові пільги	Моніторинг рівня цін на внутрішньому та зовнішніх ринках
Формування сприятливого інституціонального середовища для суб'єктів господарювання	Легалізація сфери зовнішньої торгівлі	Скасування преференцій	Забезпечення рівного доступу нерезидентів до участі у держзакупівлях
	Лібералізація торговельної діяльності	Прозорий регуляторний нагляд	Економічна та соціальна ефективність
		Прозорий регуляторний нагляд	Єдина система оподаткування
			Прозорі процедури ліцензування ЗЕД; участь у держзакупівлях; повернення ПДВ експортерам

Джерело: розроблено автором на основі [28-31]

Попри те, що за прогнозами експертів МВФ дефіцит рахунку поточних операцій у 2021 р. зменшиться після можливого коригування обмінного курсу і зниженого рівня внутрішнього попиту, проблема збалансованості рахунку поточних операцій буде актуальною не лише у короткостроковому, але й середньостроковому періоді.

Проведений у розділі 2 випускної кваліфікаційної роботи аналіз дозволяє дійти висновку, що для України негативне сальдо рахунку поточних операцій відображає наявність основних внутрішніх деформацій у структурі виробництва та зовнішнього сектору. В цьому контексті нагальною залишається проблема поліпшення ситуації зі збалансуванням експортно-імпортних операцій.

Окреслений пріоритет ґрунтується на визнанні вагомості макроекономічних засад зовнішньої стійкості для вітчизняної економіки, яка вирізняється високим рівнем зовнішньоторговельної відкритості, відповідно ключова увага повинна бути сфокусована на подоланні дефіциту поточного рахунку платіжного балансу як найбільш очевидного каналу поширення зовнішніх впливів. Акцент у розв'язанні цієї проблеми у такий спосіб зумовлений сформованою у світовому експертному середовищі думкою щодо макроекономічних ризиків для країн, що глибоко інтегровані у світогосподарські зв'язки та чий економічний добробут і економічний розвиток залежать від зовнішніх ринків.

Ми вважаємо, що штучне урізання імпорту для скорочення величини його 4-місячного критичного обсягу (контрольний показник для кредиторів та кредитних агенцій) або 3 –місячного критичного обсягу (індикатор НБУ) не можна розглядати як довгостроковий інструмент збалансованості. Наразі воно скоріше відображає ослаблення фінансових можливостей імпортерів та посилення девальваційних тенденцій щодо гривні. Враховуючи високий рівень імпортозалежності цілої низки експортоорієнтованих галузей економіки України у частині комплектуючих та сировини, відсутність ефективних компенсаційних регуляторів щодо імпорту, у т.ч. критичного,

створює фактичні перепони на шляху активізації та експорту. Це, у свою чергу, здатне звести нанівець заходи зі збалансування експортно-імпортних операцій. При цьому важливим є не стільки утримання темпів зростання імпорту, особливо критичного, скільки впровадження таких інструментів та механізмів регулювання, які сприяли б удосконаленню структури імпорту, орієнтуючись на стратегічні пріоритети та завдання соціально-економічного розвитку сучасної України;

З метою підвищення активних дій вітчизняних товаровиробників на світових ринках товарів та послуг необхідно максимально сприяти усуненню застарілих заходів протекціонізму, які не відповідають не лише зобов'язанням у межах СОТ, але й довгостроковим національним інтересам. Використання збалансування рахунку поточних операцій та асиметрій зовнішньої торгівлі України зазначених інструментів, і у тому числі через запровадження надбавок до імпортного мита, має, на наше переконання, вимушений і короткотерміновий характер. Підвищення рівня тарифного та нетарифного захисту внутрішнього ринку України, вочевидь, підштовхує країн-контрагентів до обмеження присутності України на їх ринках. За роки набуття членства Україною в СОТ та дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС практика звернення до дискримінаційних інструментів у взаєминах між нашою державою та торговельними партнерами хоча і наявна, особливо в умовах COVID-19, але демонструє тенденцію до згортання/

Нами пропонується також комплекс заходів, що спрямовані на протидію ризикам фінансової та інвестиційної безпеки (рис. 3.1.) Окреслюючи амплітуду допустимих дій, вважаємо за необхідне керуватися, з одного боку, недопущенням тих явищ і процесів, що кількісно оцінюються на рівні порогових значень економічної безпеки держави, а з другого – впровадженням тих механізмів регуляторного впливу, що забезпечують сталі тренди підвищення міжнародної конкурентоспроможності її економіки.

Вважаємо за необхідне здійснити переорієнтацію національної економіки на таку модель розвитку, яка поєднуватиме та збалансовуватиме внутрішні та зовнішні фактори і ресурси для ефективних відтворювальних процесів та забезпечуватиме збереження контролю над стратегічними національними активами, насамперед, територіальну цілісність.

Рис. 3.1. Система пріоритетних напрямів протидії ризикам фінансової та інвестиційної безпеки

Джерело: розроблено на основі [28-29]

Стратегічним напрямом дій нами пропонується комбінаторність заходів з протидії глобальним ризикам, каналом надходження яких в Україну слугують як торговельні, так і інвестиційно-фінансові зв'язки. Відтак саме це і зумовило для нас розробку пропозицій щодо впровадження сучасного інструментарію обмеження інвестиційних, валютних, боргових та системних ризиків, спрямованих на збереження здатності України ефективно вирішувати питання

щодо внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування та інвестування розширеного відтворення

3.2. Прогнозування ефективності заходів з підтримки національної економічної безпеки України

Для того, щоб визначити перспективи щодо підтримки стану національної економічної безпеки та оцінити їх ефективність, пропонуємо керуватися прогнозами уряду України, міжнародних організацій та оцінками окремих експертів.

Важливим інституційним параметром, на які спиралася та донині спираються прогнози Уряду для задання базових параметрів економічного розвитку є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», в межах якої була поставлена глобальна мета розвитку, яка полягає у впровадженні в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, а також зафіксовано в рамках чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Чинна увага в даній стратегії приділяється реформам, направленим на розвиток підприємництва. Зокрема, середньостроковою метою подальших реформ у цій сфері є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці.

Проведений нами аналіз урядових заходів демонструє, що поряд зі спробами стимулювати розвиток українського бізнесу і міжнародних партнерських відносин, вплив деструктивних факторів як екзогенного, так і ендегенного характеру, посилюється, що навпаки погіршило стан національної безпеки, знизило інвестиційну привабливість, звузило ринки збуту вітчизняної продукції. Ці та інші виклики спровокували необхідність в розробці нової стратегії на більш довгострокову перспективу, яка б

відповідала сучасним реаліям міжнародного соціально-економічного розвитку та геополітичним зрушенням. 14 вересня 2020 року рішенням РНБО була введена новий стратегічний документ «Про Стратегію національної безпеки України», який своїм Указом № 392/2020 підписав Президент України[33].

За визначеними в стратегії векторами розвитку було спрогнозовано ключові цільові показники розвитку на період до 2030 року; з них нами було відібрано ті, що чинять прямиий або опосередкований вплив на стан національної безпеки через зовнішні та внутрішні канали впливу (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Прогнозовані цільові показники розвитку України на період до 2030 року

№	Сфера охоплення	Індикатор	2020	2025	2030
1.	Економічне зростання	Темп зростання ВВП, %	104,0	106,0	107,0
2.	Структура експорту	Питома вага високотехнологічної продукції та послуг у структурі експорту товарів і послуг, %	9,0	12,0	15,0
3.	Розвиток підприємництва	Кількість зайнятих працівників на середніх і малих підприємствах, фізичних осіб - суб'єктів малого підприємництва, млн осіб	8,3	9,5	10,5
		Позиція у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	73	53	33
4.	Енерго-ефективність	Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг нафтового еквіваленту на 1 дол. США ВВП	0,27	0,23	0,20
5.	Транспортна інфраструктура	Частка доріг загального використання з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам, %	20	30	70
6.	Промисловий розвиток	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, %	7,0	10,0	15,0
7.	Наукові дослідження	Питома вага вартості виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	1,0	2,5	3,0
8.	Сільське господарство	Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого в аграрному секторі	10,0	12,5	15,0

Закінчення таблиці 3.2.

	Зайнятість	Рівень зайнятості населення віком від 20 до 64 років, %	66,0	68,0	70,0
10.	Протидія корупції	Показник сприйняття рівня корупції в державному секторі з боку ділових кіл та експертів ("Індекс сприйняття корупції" за методологією Transparency International)	40	50	60
	Оплата праці	Середньозважений темп приросту середньомісячної заробітної плати працівників за видами економічної діяльності, %	10,1	13,7	15,5
	Продуктивність праці	Середньозважений темп приросту продуктивності праці за видами економічної діяльності, %	4,2	7,3	9,0
	Інвестиції	Прямі іноземні інвестиції, % до ВВП	4	6,8	9,3
	Інфляція	Індекс споживчих цін	109	105	103
	Доступність фінансування	Середні ставки за кредитами	18	15	10
	Міжнародна торгівля	Відкритість економіки	105	108	111

Джерело: складено автором на основі [32]

Як видно з таблиці 3.2. в стратегії закладений оптимістичний сценарій розвитку української економіки. При збереженні всіх рівних умов та досягненні відповідних цільових значень ми можемо прогнозувати поліпшення стану економічної безпеки.

Відповідно завдання національної безпеки є складовими розвитку України і визначаються цілями забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь та припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку.

Надважливим фактором глобального рівня, що впливає на забезпечення належного рівня національної економічної безпеки є COVID – 19.

Скористаємося прогнозом експертів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, Інституту еволюційної економіки, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, Міжнародного центру перспективних досліджень, Інвестиційної банківської компанії ICU, Concorde Capital, CASE Україна, АТ "УКРСИББАНК" для визначення перспектив економічного і соціального розвитку України на 2021-2024 роки та відповідних індикаторів безпеки. Консенсус-прогноз "Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку" висвітлює виклики, які постали перед світовою економікою та економікою України внаслідок світової рецесії та введення в Україні обмежувальних заходів.

Якщо порівнювати із попереднім періодом (2020 р.), то наразі консенсусна оцінка порівняно з попередньою дещо покращилася. Розглянемо основні базові макроекономічні індикатори, що прогножуються. За прогнозами експертів очікується *зростання ВВП* у 2021 році на рівні 4,1% (порівняно з попередньою оцінкою 3,2% станом на липень 2020 року) та на 2022 рік прогнозується на рівні 3,7% (3,5% попередня оцінка відповідно).

Бюджетне стимулювання, запроваджене для підтримки населення та бізнесу, зберігатиме високі позиції, що має своє відображення у розмірі дефіциту бюджету, який за оцінками експертів порівняно з 2020 роком поступово зменшуватиметься, але буде вищим за попередні оцінки (консенсусна оцінка на 2021 рік становить «мінус» 4,9% від ВВП проти «мінус» 3,4% попередньої оцінки консенсус-прогнозу, на 2022 рік – «мінус» 4,3% на відміну від «мінус» 2,8%).

В умовах виходу на траєкторію зростання поступово збільшуватиметься потреба у робочій силі і *рівень безробіття* знижуватиметься, але не вийде на

допандемічний рівень (консенсусна оцінка на 2021 рік збереглася на рівні попередньої і становила 9,2%, на 2022 рік – дещо підвищилася до 8,7% на відміну від попередніх 8,5%).

Консенсусна оцінка інфляції (у розрахунку грудень до грудня) на 2021 рік становить 7,4% проти 6,0% (попередньої оцінки консенсус-прогнозу), на 2022 рік – 6,6% на відміну від 6,0% відповідно. У 2023-2024 роках, на думку експертів в Україні, триватиме зростання на рівні 3,5% у 2023 році та 3,9% у 2024 році, а інфляція повернеться до цільових орієнтирів НБУ (5,7% у 2023 році та 5,1% у 2024 році).

На основі експертних оцінок нами пропонується прогноз динаміки базових індикаторів зовнішньоторговельної безпеки за кількома сценаріями (Табл. 3.3)

Таблиця 3.3

**Прогнозовані темпи зростання окремих індикаторів
зовнішньоторговельної безпеки України, 2021 - 2026 рр.**

Сценарій	Показник	Темпи зростання, разів (за період 2015-2020 рр.)	Прогнозовані темпи зростання, разів					
			2021	2022	2023	2024	2025	2026
Песимістичний	Експортна квота	0,970	1,09	1,05	1,02	0,99	0,96	0,93
	Імпортна квота	1,023	1,04	1,07	1,09	1,12	1,15	1,17
Базовий	Експортна квота	1,001	1,12	1,12	1,12	1,12	1,12	1,12
	Імпортна квота	1,019	1,04	1,06	1,08	1,1	1,12	1,14
Оптимістичний	Експортна квота	1,005	1,13	1,13	1,14	1,14	1,15	1,15
	Імпортна квота	1,014	1,03	1,05	1,06	1,08	1,09	1,11

Джерело: розраховано автором.

Підвищення динамізму індикатора експортної квоти засвідчує позитивні процеси, адже мова йде про підвищення рівня конкурентоспроможності

національних товарів та посилення ролі зовнішнього збуту. Зростання імпортової квоти вказує на посилення негативних явищ, зумовлених витісненням національного виробника із внутрішнього ринку, його банкрутства та безробіття.

Головними консенсус-меседжами є:

- динамізм та невизначеність поточної ситуації як в Україні, так і у світі, що наразі формується під впливом фактору пандемії та вакцинації, запроваджених заходів підтримки економіки з боку влади різних країн;
- існування ряду ризиків, що створюють загрозу для сталого зростання вітчизняної економіки; відновлення зовнішнього попиту та можливості і обмеження, які у зв'язку із цим може отримати Україна;
- зростання витратності, що наразі підживлює інфляційні процеси в Україні і в світі, але згасатиме з часом;
- важливість для України відновлення інвестиційної активності: джерела, роль державної політики в цьому процесі та ризики.

Розглядаючи останні за часом іноземні оцінки й прогнози України щодо економічного розвитку, слід вказати, що більшість експертів підкреслює низьку якість інституційного розвитку нашої країни – і це визначає слабкі позиції країни в економічному середовищі. Зокрема, згідно з оцінками Світового банку, до основних проблемних чинників ведення бізнесу та економічного розвитку в Україні відносяться інфляція, корупція, нестабільність політики, ставки податків та податкове регулювання, нестабільність уряду, недоступність до фінансування, неефективна державна бюрократія, курсова нестабільність, низька якість робочої сили, недостатній інноваційний потенціал, зарегульованість ринку праці, низька якість інфраструктури.

На достовірність прогнозів щодо соціально-економічного розвитку сучасної України будуть впливати наступні фактори:

- тривалість пандемії і відповідних заходів ізоляції.
- добровільне соціальне дистанціювання, яке вплине на споживання.

- можливість поновити трудову активність для осіб, які втратили робочі місця.
- наслідки банкрутств корпоративного сектору і звільнення працівників, що може ускладнити відновлення ділової активності після припинення пандемії.
- вплив нововведень, спрямованих на підвищення безпеки на робочому місці, таких як запровадження робочих змін, посилення правил гігієни та прибирання між змінами; нові практики на робочому місці, пов'язані з близькістю персоналу до виробничих ліній, що тягне за собою витрати для бізнесу.
- зміна конфігурації глобальних ланцюгів поставок, що впливають на продуктивність, оскільки компанії намагаються підвищити свою стійкість до збоїв у поставках.
- масштаби транскордонних вторинних ефектів від слабшого зовнішнього попиту, а також брак фінансування.
- можливе усунення існуючого розриву між оцінкою активів і перспективами економічної діяльності [34].

Прогнози іноземних фахівців на середньострокову перспективу, тобто період до 2024 рр. (табл. 3.3) свідчать про істотне поліпшення очікуваних показників номінального обсягу валового продукту на фоні майже незмінних очікувань щодо динаміки реального ВВП і бюджетного балансу. При цьому не виключається, що вітчизняна економіка у довгостроковій перспективі поступово набуватиме окремих характерних ознак економік більшості країн Центральної та Східної Європи (незначна інфляція на фоні зменшення відносного показника боргового навантаження, оскільки динаміка ВВП випереджатиме збільшення запозичень). Зазначене звичайно передбачає, що епідеміологічний фактор ризику вже не буде домінуючим для України.

Таблиця 3.3

**Компаративний аналіз прогнозованих макроекономічних показників
України
(середні дані за трирічний період)**

Показники		2016-2018 рр. (реальні дані)	2019-2021 рр. (оцінка і прогноз)	2022-2024 рр. (прогноз)
Номинальний ВВП, \$ млрд.		112,0	154,0	183,0
ВВП, на душу населення, \$		2 660	3 693	4 448
Динаміка реального ВВП	%	2,8	1,3	3,2
Індекс споживчих цін		12,0	5,0	3,9
Бюджетний баланс		-1,9	-3,4	-1,8
Поточний рахунок зовнішньоторговельних операцій	% ВВП	-2,3	-1,9	-0,6
Державний борг		71,2	56,5	56,6
Зовнішній борг		104,0	80,0	74,0

Джерело: розроблено автором на основі[34-36]

Таким чином, виділяються середньострокові (на період до кінця 2021 року) і довгострокові (2022-2024 рр.) прогнози економічної безпеці України. На нашу думку з огляду на глобальні виклики інтегральні показники економічної безпеки України можуть коригуватися у бік як поліпшення, так і погіршення.

Зокрема, поліпшенню економічної безпеки нашої країни можуть сприяти:

- відродження міжнародної економіки у т.зв. «посткарантинний період»;
- створення умов для відновлення експорту традиційних товарних груп української продукції (металургія, хімія, продукція агросектора);
- активізація торговельно-економічних операцій та інвестиційної взаємодії з країнами Євросоюзу;

– оптимізація нормативно-правової бази, яка регулює зовнішньоторговельні операції нашої країни.

Водночас погіршення економічної безпеки може бути викликане такими факторами:

- поглиблення т.зв. «коронакризи» у світовій та європейській економіці;
- активізація Росією гібридної агресії проти нашої держави у сегменті економіки і фінансів (у т.ч. через торгівлю і банківські установи);
- нестабільність на світових сировинних ринках (метало- й агропродукція);
- коливання курсу провідних валют світу, насамперед долара США (що безпосереднім чином впливає на торгівлю товарами і послугами у світовому вимірі).

Висновки до розділу III

Основними пріоритетами у протидії глобальним факторам впливу на стан економічної безпеки України пропонуємо визнати заходи як у сфері зовнішньої торгівлі та і у сфері міжнародних інвестиційних та фінансових відносин.

До комплексу середньо- та довгострокових заходів у протидії деструктивним чинникам варто віднести:

- збалансування зовнішньоторговельних операцій з метою зниження тиску торговельних асиметрій на обмінний курс національної валюти;
- застосування сучасного інструментарію захисту національного виробника відповідно до норм СОТ;
- посилення боротьби з іллегалізацією у сфері зовнішньої торгівлі завдяки створенню системи контролю якості експортованої/імпортованої продукції, максимальній уніфікації оподаткування імпорту, поступовому

скасуванню пільг і запровадженню електронного декларування експорту/імпорту;

- диверсифікація геопросторової (збільшенні питомої ваги країн ЄС, Близького Сходу, Північної Африки, Південно-Східної Азії) та секторальної (підвищення рівня технологічності експорту, збільшення частки продукції АПК) структури зовнішньої торгівлі.

Стратегічним напрямом з протидії глобальним факторам впливу на погіршення стану національної економічної безпеки є впровадження сучасного інструментарію обмеження інвестиційних, валютних, боргових та системних ризиків, спрямованих на збереження здатності України ефективно вирішувати питання щодо внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування та інвестування розширеного відтворення

ВИСНОВКИ

Проведене у випускній кваліфікаційній роботі дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Економічна безпека – багатоаспектне поняття, дослідження сутності якого набуває особливого значення на етапі глобалізації світогосподарських зв'язків. Воно характеризується таким станом економіки та виробничих сил суспільства, за якого існує можливість забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави, підтримання необхідного рівня її безпеки, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції.

2. Здійснене дослідження праць вітчизняних та зарубіжних науковців з проблематики національної економічної безпеки свідчить про поліваріантність підходів щодо виокремлення складових економічної безпеки, оскільки виділення окремих елементів у її системі є достатньою мірою суб'єктивним процесом і залежить, у першу чергу, від наявної у дослідника інформаційної бази та мети дослідження. Попри те, що найбільш поширеною у фаховій літературі з проблем економічної безпеки є її класифікація в контексті зовнішньої та внутрішньої безпеки, на наше переконання, подібна систематизація потребує уточнення, оскільки вплив зовнішньоекономічної діяльності на усі сфери господарювання є, на сьогодні, настільки значним, що робить неможливим відокремлення внутрішньої та зовнішньої складових економічного життя держави.

3. Оскільки економічна безпека держави є складною системною категорією, її глибинний аналіз та багатобічне дослідження наразі здійснюються із використанням низки методик, що обираються залежно від особливостей економічної системи, що діагностується, мети дослідження та наявної інформаційної бази. У цілому, діагностування стану економічної безпеки можна здійснювати із застосуванням індикативного підходу, методики оцінки її стану за наявністю загроз та на основі загальнонаукових методів.

4. Вивчення сутності індикативного підходу для оцінки стану економічної безпеки держави дозволило визначити його як методику, що базується на застосуванні критеріальних показників розвитку та функціонування економіки, її підсистем та об'єктів, значення яких достатньою мірою відображає ступінь дії певних загроз економічної безпеки системи. Сукупність індикаторів формується методом експертної вибірки та досліджується з використанням інструментарію математичного аналізу. У цілому, індикативний підхід можна вважати специфічним методом економічного аналізу, що дає можливість комплексно оцінити стан економічної безпеки держави, зосередивши особливу увагу на елементах, що охоплюють коло інтересів дослідника найбільшою мірою.

5. Результати впливу глобалізаційних факторів на економічне життя України засвідчили, що глобалізація як домінуюча ознака та тенденція світогосподарського розвитку сучасності зумовлює зростання залежності української економіки від світових ринків товарів та фінансових ресурсів. Глобалізація через низку каналів впливу (міжнародна торгівля, міжнародні фінанси та інвестиції, міжнародні міграційні процеси тощо) стає з одного боку, джерелом економічного зростання, а з іншого, фактором тиску на макроекономічну стабільність та економічну безпеку.

6. Проаналізований стан національної економічної безпеки України дозволив виявити такі загрозливі тенденції останнього п'ятиріччя:

– поступове спрощення структури експорту з України та консервування сировинного характеру зовнішньоторговельних поставок, у тому числі у період до початку т.зв. «коронокризи», що зумовлює посилення впливу світової кон'юнктури на традиційні товарні групи вітчизняного експорту (метало- й агропродукція, продукція хімічної галузі);

– одночасне випередження темпів зростання імпорту над експортом, що супроводжувалося стрімким збільшенням від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі нашої країни; посилення конкуренції іноземних товарів та імпортного тиску на внутрішньому ринку України і витіснення з нього українських

виробників, причому переважно у сегментах виробництва кінцевої промислової продукції, високотехнологічної та наукоємної продукції, що пояснюється відсутністю в Україні цілих сегментів виробництва з високою доданою вартістю та низькою конкурентоспроможністю вітчизняних виробників на внутрішньому ринку;

- досить значна волатильність курсу гривні до долара США, що створює ризики для можливостей ведення незалежної монетарної та фінансової політики;

- стрімке скорочення надходження інвестицій з-за кордону в Україну, їх незначний обсяг свідчить про все ще недостатню привабливість вітчизняної економіки для західного капіталу;

- збільшенням обсягу зовнішнього боргу;

- подальше зниження попиту на основні позиції українського промислового експорту – продукцію металургії, машинобудування, хімічної галузі тощо через згорання багатьма європейськими партнерами інвестиційних програм, переорієнтацію на споживання продукції місцевих виробників внаслідок посилення урядами протекціоністської політики, а також загострення конкуренції на експортних ринках.

7. До основних заходів, які вже в середньостроковій перспективі повинні поліпшити стан національної економічної безпеки України віднесено кроки як у сфері зовнішньоторговельного регулювання, так і у інвестиційно-фінансовій сфері. До основних чинників, які здатні вплинути на прогностичні оцінки експертів вже на середньострокову перспективу варто віднести: стан епідемічної ситуації в країні та за кордоном: тривалість збереження обмежень, у тому числі у зовнішньоторговельній, міграційній та інвестиційній сферах; посилення протекціоністських заходів з боку інших країн щодо доступу українських експортерів на їх ринки; низькі результати боротьби із корупцією, активізація РФ на Сході України, припинення макрофінансової допомоги МВФ та ЄС.

8. Оскільки в структурі вітчизняного експорту близько 40 % становить продукції АПК, ситуація на міжнародних ринках продовольства також матиме значний вплив. За поміркованими прогнозами, ВВП України впаде у ц.р. орієнтовно на 5-8%. У песимістичному варіанті, що припускає обмеження на декілька місяців або третю хвилю пандемії (не лише в країні, а також напр. в Азії), падіння може становити понад 10%.

Короткострокова макроекономічна стабілізація, яка охоплює покриття збільшеного бюджетного дефіциту після обмежень та постійне погашення зовнішнього боргу вимагатиме зовнішньої фінансової допомоги. Україна потребуватиме в загальному на понад 6 млрд. євро від МВФ та ЄС протягом найближчих кількох років. Однак зовнішня підтримка буде залежати від виконання певних вимог, серед яких найважливішою є утримання незалежності центрального банку України. Чим довше будуть діяти обмеження, тим більша ймовірність політичного тиску на банк з метою зниження процентних ставок (наразі вони є рекордно низькими).

Бюджетні обмеження означають, що українська влада не може дозволити собі пакет бюджетних стимулів, пропорційний до розміру національної економіки. Відтак для того, щоб вийти на шлях швидкого економічного зростання та досягнення прийнятних рівнів економічної безпеки Україна потребує структурних реформ, які б залучали іноземних інвесторів (особливо покращення умов бізнесу).

В цих умовах важливим є започаткування нових форматів співробітництва між владою, наукою і бізнес-спільнотою, стимулювання диверсифікації організаційних форм функціонування національної економіки шляхом сприяння співпраці МСП з великими корпоративними структурами та формуванню конкурентоспроможних „мікромультинаціональних” компаній, здатних інтегруватися до глобальних виробничих ланцюгів, розвитку промислово-фінансової інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія: / А.А. Мазаракі / Мазаракі А.А., О.П. Корольчук, Т.М. Мельник[та ін.]; за заг.ред.: А.А. Мазаракі - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 718 с.
2. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Знання України, 2020. 423 с.
3. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: КНТЕУ, 2016. 329 с.
4. Буркальцева Д. Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : монографія. Київ : Знання України, 2012. 347 с.
5. Jacob S. Hacker., et al. The Economic Security Index. A new measure of economic security of american workers and their families. Technical report, Institution for Social and Policy Studies, New Haven, 2010, 48 p. URL: http://www.economicsecurityindex.org/upload/media/48pgplusCov_revised_Aug_4.pdf.
6. Nicholas Jepson. Natural Resources and Development Under Shifting Global Regimes. In *China's Wake: How the Commodity Boom Transformed Development Strategies in the Global South*. *Columbia University Press*, New York, 2020. P. 29-45
7. Mutchler Jan E., et al. The Elder Economic Security Standard Index. *Social Indicators Research*, Vol. 120. No. 1. 2015. P. 97-116.
8. Baru, Sanjaya. Security and Sovereignty in an Open Economy: New Thinking after 1991. *India Transformed: Twenty-Five Years of Economic Reforms*, edited by Rakesh Mohan, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2018. P. 188-200
9. Денисов О. Є. Забезпечення економічної безпеки галузі в умовах глобалізації : монографія / ВНЗ «Ун-т економіки та права «КРОК». Київ : ДКС Центр, 2019. 419 с.
10. Kohn, Donald, and Brian Sack. *Monetary Policy during the Financial Crisis* First Responders: Inside the U.S. Strategy for Fighting the 2007-2009 Global Financial Crisis, edited by Ben s. Bernanke et al., by J. Nellie Liang, *Yale University Press*, New haven. London, 2020, P. 421-450.
11. Alex Cobham. *The Uncounted* – Oxford, United Kingdom: Polity Press, 200 p
12. Wood, Tim. Focusing on Economic Security. *New Zealand International Review*, 2015. Vol. 40. №. 6. P. 18-21
13. Jankovska, Larisa & Tylchik, Vyacheslav & Khomyshyn, Iryna. (2018). National economic security: an economic and legal framework for ensuring in the conditions of the european integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 4. 350-357. 10.30525/2256-0742/2018-4-1-350-357.
14. Bulatova, Olena & Trofymenko, Mykola & Karpenko, Oleksandr & Fedorov, Eduard. (2020). The External Component of National Economic Security. *Przegląd Strategiczny*. 425-437. 10.14746/ps.2020.1.26.

14. Математические модели трансформационной экономики / Т.С. Клебанова, Е.В. Раевна и др. – Х.: Инжэк, 2004. – 280с.; Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М.Геєць, М.О. Кизим, Т.С.Клебанова, О.І. Черняк та ін. – Х.: Инжэк, 2006. – 240с
15. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. Ужгород : РІК-У, 2017. 388с.
16. Економічна безпека України: монографія [Федоренко В.Г., Грищенко І.М., Новікова О.Ф., та інш.]; за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.
17. Економічна безпека як складова національної безпеки України. / Утенкова К.О. Харків: Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Вип. 9. 2019. С. 133-144.
18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовт. 2013 р. № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
19. Харазішвілі Ю. М., Сухоруков А. І., Крупельницька Т. П. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України : аналіт. зап. / Нац. ін-т стратег, дослідж. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>.
20. Неустроев Ю. Г. До проблеми визначення критеріїв економічної безпеки. *Економіка та держава*. 2021. № 2. С. 118–122. DOI: [10.32702/2306-6806.2021.2.118](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.2.118)
21. Експорт та імпорт України <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>.
22. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 році <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=76438c62-5e54-4931-ad98-7fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2020-Rotsi&isSpecial=true>
23. Позиції України в міжнародних рейтингах у сфері промислового розвитку <https://www.industry4ukraine.net/publications/pozycziyi-ukrayiny-v-mizhnarodnyh-rejtyngah-u-sferi-promyslovogo-rozvytku/>
24. UNIDO, Competitive Industrial Performance Report, Edition 2020, Vienna 2020, с. 6-7.
25. Економічна безпека в умовах індустриальної революції 4.0: кейс – Україна / [В. Ю. Худолей, Т. В. Пономаренко, Е. М. Кісілюк]. Київ : МНТУ, 2019. 282 с.
26. Власюк В. Що не так з капітальними інвестиціями в Україні? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/05/6/673627/>
27. Прямі іноземні інвестиції URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020/>

28. Хапатнюковський М.М. Система державної підтримки економічного суверенітету України в умовах глобальних дисбалансів / М.М. Хапатнюковський // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : Наук. журн. – К.: НАУ, 2014. – № 2. – С.179-183
29. Кудирко Л.П. Макроекономічні аспекти протидії глобальним дисбалансам / Л.П. Кудирко, М.М. Хапатнюковський // Економічний простір (Index Socraticus, РІНЦ SCIENCE INDEX) : Зб. наук. праць. – 2014. – №81. – С. 5-14
30. Економічна безпека та фінансові розслідування: концептиви, прагматика, інструментарій забезпечення : колект. монографія / [Васильців Т. Г. та ін. ; за заг. ред д-ра екон. наук, доц. Вівчар О. І.] ; Тернопіл. нац. екон. ун-т. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 394 с.
31. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базиліук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. Київ : НІСД, 2017. 84 с.
32. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text)
33. «Про Стратегію національної безпеки України» [URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037](https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037)
34. Консенсус-прогноз "Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку" [URL: file:///C:/Users/Professional/Downloads/Concensus Forecast %2353 2021 ukr%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Professional/Downloads/Concensus Forecast %2353 2021 ukr%20(1).pdf)
35. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / [Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Лепіхов А. В.] ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с.
36. Зростання цін і зменшення резервів. Агентство Fitch спрогнозувало, що чекає на українську економіку. [URL: https://expres.online/podrobitsi/zrostannya-tsin-i-zmenschennya-rezerviv-agentstvo-fitch-sprognozuvalo-shcho-chekae-na-ukrainsku-ekonomiku](https://expres.online/podrobitsi/zrostannya-tsin-i-zmenschennya-rezerviv-agentstvo-fitch-sprognozuvalo-shcho-chekae-na-ukrainsku-ekonomiku).
37. Індекс легкості ведення бізнесу Світового банку. [URL: http://www.doingbusiness.org](http://www.doingbusiness.org).
38. Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с.
39. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст.241.
40. Коваленко Н. В. Адміністративно-правовий режим антитерористичної операції в Україні : монографія / Н. В. Коваленко, Є. О. Легеза, О. М. Маковська ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, 2017. 179 с.
41. Колесніченко І. М., Литвиненко А. В. Інституціональна економіка. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с.
42. Конституція України *Відомості Верховної Ради України*. Офіц. вид. Київ : Парламентське видавництво, 2007. 64 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація національних економічних інтересів[1, с.10]

Додаток В

Методики оцінки стану економічної безпеки держави

Метод	Методики	Сутність
	Оцінка за складовими економічної безпеки	Економічна безпека держави оцінюється на основі обраних експертною групою індикаторів за наступними складовими: макроекономічна, фінансова, виробнича, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна та продовольча. Для кожного з індикаторів встановлюються граничні, порогові та оптимальні значення та розраховується його частка вага в інтегральному показнику економічної безпеки. На основі отриманих даних розраховуються інтегральні показники економічної безпеки за галуззю та у цілому у державі.
	Оцінка ступеня наближення до кризового стану	Економічна безпека держави оцінюється на основі індикаторів, згрупованих у три блоки: здатність економіки держави до стійкого розвитку, забезпечення прийняттого рівня існування у державі та екологічна безпека. Метою оцінки є віднесення кожного індикатора до однієї зі стадій: нормальний стан, передкриза, криза. На основі поданої класифікації показників розраховується середня арифметична зважена та оцінюється стан економічної безпеки у блоці та в цілому у економіці.
Метод оцінки загроз	Методика оцінки рівня захищеності економіки	Методика базується на застосуванні методу компонентного аналізу та формалізації показників соціально-економічного розвитку певної кількості країн світу. У результаті обробки даних отримується рівняння, що характеризує вплив на економіку країни зовнішніх і внутрішніх загроз. На основі практичного застосування даної функції робиться висновок про стійкість економіки та її залежність від навмисних чи випадкових подій.
Загальнонаукові методи	Експертної оцінки	Метод експертних оцінок полягає у дослідженні стану певного явища групою експертів за допомогою обраного і обґрунтованого ними інструментарію та застосовується для завдання, що не можуть бути вирішені за допомогою одноосібного аналізу. Використовується для оцінки економічної безпеки у зв'язку з неможливістю кількісної інтерпретації усіх елементів її системи. Особливістю даних методик є те, що вони не визначають безпосередній рівень економічної безпеки у державі, а формують узагальнену думку підприємців та експертів щодо стану економіки та ступеня її захищеності.
	Метод сценаріїв	Метод полягає у розробці математичної моделі соціально-політичних та суспільно-економічних процесів з використанням новітніх технологій. У результаті моделювання отримують аналітико-описовий документ, в якому обґрунтовується логіка розвитку об'єкта дослідження у майбутньому.
	Багатомірний статистичний аналіз	Методика полягає у переході від первинної системи зі значною кількістю показників, що глибоко корелюють між собою, до системи некорельованих компонент, число яких менше і варіабельність яких вичерпує максимально можливу частину варіабельності вихідних показників.

Джерело: [1, с.25]